

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ФАКУЛЬТЕТ АГРАРНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Кафедра виробничого та інвестиційного менеджменту

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЗОВНІШНІХ ДЖЕРЕЛ
У ПРОЄКТИ АПК**

Методичні рекомендації

Київ - 2024

Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету аграрного менеджменту Національного університету біоресурсів та природокористування України (протокол № 5 від 16.10.2024 р.)

Особливості залучення зовнішніх джерел у проєкти АПК: методичні рекомендації.
Шинкарук Л.В., Власенко Т.О., Дергач А.В., Деліні М.М. Київ: НУБіП. 2024 р. 47 с.

Укладачі:

Шинкарук Л.В., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, професор кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту;

Власенко Т.О., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту;

Дергач А.В., кандидат наук з державного управління, доцент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту;

Деліні М.М., доктор економічних наук, професор, професор кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту.

Рецензенти:

Ільчук М.М., доктор економічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України;

Лобунець Т.В., кандидат економічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Методичні рекомендації розкривають можливості пошуку джерел фінансування проєктів в АПК в частині участі в програмах від ФАО, які в тому числі орієнтовані й на підприємства, а також сучасні вітчизняні урядові грантові програми для підприємців в сфері АПК, що дозволяють як досягти економічних цілей, так й покращити ситуацію з зайнятістю населення.

Рекомендації можуть бути рекомендовані науковцям та підприємцям, які досліджують питання інклюзивного розвитку агропродовольчого сектору, можливості проєктної діяльності в АПК, пошуку джерел фінансування, а також аспірантам, студентам, професіоналам в аграрній сфері та всім зацікавленим особам, як і досліджують ці питання як з теоретичної точки зору, так й на практиці.

ЗМІСТ

<i>ВСТУП</i>	4
<i>1. Джерела фінансування проєктів в АПК: загальна характеристика</i>	6
<i>2. Діяльність Європейських фінансових інституцій щодо фінансування проєктів в АПК.</i>	8
<i>3. Проєктне фінансування в сфері АПК.</i>	10
<i>4. Можливості фінансування проєктів від ФАО.</i>	14
<i>5. Державна інвестиційна підтримка підприємств сільського господарства</i>	19
<i>СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	38
<i>Додаток А</i>	40
<i>Додаток Б</i>	46

ВСТУП

В сучасних умовах повномасштабної війни на території України великих втрат зазнають всі сектори економіки. Одним із найбільш вразливих секторів, зниження продуктивності якого має значний довготривалий негативний ефект, є агропромисловий сектор, який зазнав значних втрат через значну територію України, яка не може бути використана для сільськогосподарського використання. Для країни це може мати катастрофічні наслідки, так як підприємства агропромислового сектору забезпечують населення країни продуктами харчування. Якщо великі підприємства є світовими експортерами різних культур, то військові дії унеможливили чи значно зменшили виконання ними своїх зобов'язань, що негативно впливає на грошові надходження до країни, а також, відповідно, на фінансовий стан підприємства та відбивається на його показниках прибутковості, можливості забезпечення робочої сили заробітною платою тощо. Малі та середні підприємства (МСП) стають тієї основою для збалансованого функціонування економіки країни в будь-яких умовах, що актуалізується й в умовах воєнного стану. Важливість МСП обґрунтовується тим, що вони виступають тим інструментом, завдяки якого вирішується питання самозайнятості населення, створення нових робочих місць, виробництва якісної конкурентоздатної продукції тощо. Через воєнні дії виникла проблема неможливості ведення виробничої продовольчої діяльності, що є наслідком або окупації території та, як наслідок, неможливості збуту товару на неокупованій частині України та відповідний брак продукції на ринку. Це має негативні наслідки для ринку в частині виникнення дефіциту продукції, який автоматичним чином спричинює підвищення цін на дану продукцію. Внаслідок цього загострюються соціально-економічні проблеми в країні та зростає зубожіння населення. Можливим є перенесення потужностей МСП до областей, які менше

страждають від військових дій, або надання можливості для відновлення своїх виробничих потужностей підприємствам, які зазнали руйнувань та для їхнього відновлення потрібний капітал. Основним ресурсом в даному випадку для підприємств малого та середнього рівня є фінансовий, який може бути використаний для зазначених вище цілей.

Важливим для поствоєнного відновлення України стануть фінансові механізми, які дозволять державі у вигляді інвестиційних (кредитних чи грантових) коштів стимулювати розвиток підприємств малого та середнього бізнесу (МСБ), що матиме значний позитивний вплив на розв'язання важливих соціально-економічних питань, розвиток ринку та економіки країни в цілому.

Дані рекомендації включають в себе загальний огляд можливостей фінансування проєктів в АПК, а також наводять конкретні проєкти від світової організації ФАО, а також вітчизняні державні проєкти, які дозволяють отримати фінансування підприємствам сфери АПК, що має значний позитивний соціально-економічний ефект та дозволяє розвинути інклюзивність аграрної сфери.

Отримані результати можуть бути використані при вивченні навчальної дисципліни освітнього ступеню «магістр» спеціальності «Управління інвестиційною діяльністю та міжнародними проєктами», зокрема дисципліни «Інвестиційний менеджмент», а також інших дисциплін, де досліджуються теоретичні та практичні аспекти пошуку та залучення джерел фінансування проєктів в АПК.

1. Джерела фінансування проєктів в АПК: загальна характеристика

Однією з основних задач управління проєктом в умовах глобалізації є організація його фінансування, тобто забезпечення проєкту інвестиційними ресурсами, до складу яких входять не тільки грошові кошти, а й інші інвестиції, які виражені у грошовому еквіваленті, у тому числі основні та оборотні засоби, майнові права та нематеріальні активи, кредити, позики та застави, права землекористування та ін. В умовах глобалізаційних процесів, коли на перший план виступає реалізація великих інвестиційних проєктів, нагальною проблемою виступає саме акумуляція значних фінансових ресурсів. Як правило, глобалізація набуває різного значення залежно від того, чи йдеться про окрему компанію, галузь, країну, чи про світове господарство. Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах і пропорціях розподілила свої активи у різних країнах, а також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що їй належать.

Фінансування проєктів як один із видів інвестиційної діяльності, яка завжди є ризиковою, особливо у теперішніх соціально-економічних умовах, несприятливий інвестиційний клімат, законодавча база, що не відповідає вимогам світової практики управління проєктами – об'єктивні причини, що заважають реалізації проєктів.

Фінансування проєкту має здійснюватися при дотриманні наступних умов: динаміка інвестицій має забезпечувати реалізацію проєкту відповідно до часових і фінансових обмежень; зниження витрат фінансових коштів та ризиків проєкту повинно забезпечуватися за рахунок відповідної структури і джерел фінансування та певних організаційних заходів, у тому числі податкових пільг, грантів, різноманітних форм участі.

Фінансування проєкту включає наступні основні стадії:

- попереднє вивчення життєздатності проєкту (визначення доцільності проєкту по витратам та запланованому прибутку);
- розробку плану реалізації проєкту (оцінка ризиків, ресурсне забезпечення та ін.);
- організацію фінансування, у тому числі: оцінку можливих форм фінансування та вибір конкретної фірми, визначення організацій, що фінансують, визначення структури джерел фінансування;
- контроль виконання плану та умов фінансування.

До основних джерел фінансування відносять:

1.Державні ресурси:

1.1.Власні: державний бюджет; місцевий бюджет; позабюджетні фонди.

1.2.Залучені: державна кредитна система; державна страхова система.

1.3.Позикові: державні позики.

2.Ресурси підприємства:

2.1.Власні: власні інвестиційні ресурси підприємства.

2.2.Залучені: внески, пожертви, продаж акцій, додаткова емісія акцій; інвестиційні ресурси інвестиційних компаній-резидентів, у тому числі пайових інвестиційних фондів; інвестиційні ресурси страхових компаній-резидентів; інвестиційні ресурси недержавних пенсійних фондів-резидентів

2.3.Позикові: банківські, комерційні кредити, бюджетні і цільові кредити; інвестиційні ресурси іноземних інвесторів, включаючи комерційні банки, міжнародні фінансові інститути, інституційних інвесторів, підприємства.

2. Діяльність Європейських фінансових інституцій щодо фінансування проєктів в АПК.

Україна – велика аграрна держава, площа орних земель якої дорівнює понад 25% площі орних земель Європейського Союзу (ЄС). Сільське господарство історично є одним з основних секторів економіки України, частка якого у ВВП країни у 2017 та 2018 роках становила приблизно 10,1%. Обсяг експорту сільськогосподарської та харчової продукції з 2012 по 2018 роки зріс з 20% до 40%, і цей сектор є основним джерелом надходження іноземної валюти. Ці умови роблять Україну унікальною з точки зору аграрного потенціалу.

Однак нинішній рівень розвитку сільських місцевостей є надзвичайно низьким. Відносний рівень бідності становить 34%, тоді як 23% сільських домогосподарств отримують дохід нижче прожиткового мінімуму. Після розпаду Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності держава не приділяла належної уваги цьому сектору і Україна не витратила достатньо коштів на розвиток сільського господарства та сільських територій. Зараз у секторі переважають великі фермерські господарства та агрохолдинги. Близько 70 аграрних підприємств експлуатують 25% орних земель, займаючись вирощуванням відносних монокультур (зернові та олійні культури). З іншого боку, близько 900000 незареєстрованих малих або сімейних фермерських господарств, які вирощують культури з більшою доданою вартістю для місцевих ринків і створюють більшість робочих місць у сільській місцевості, зазнають обмежень для свого економічного та соціального розвитку через декілька чинників, зокрема відсутність функціонуючого ринку землі, погане управління аграрним сектором та низька інвестиційна спроможність через обмежений доступ до фінансування.

Ця програма, яка має на меті сприяти розвитку більш інклюзивного та конкурентоспроможного аграрного сектору, орієнтованого на зростання та сталий розвиток малих і середніх фермерських господарств та малих і середніх підприємств, сприяючи тим самим боротьбі проти зубожіння та депопуляції сільських територій України. Програма повністю узгоджується з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і спрямована на три основні сфери:

- Подальша підтримка земельної реформи шляхом об'єднання державного земельного кадастру та державного реєстру речових прав, реформи установ та системи планування і управління земельними ресурсами;

- Зміцнення цільових ланцюгів вартості в сільському господарстві та забезпечення доступу малих фермерських господарств до фінансування шляхом запровадження грантових програм, зокрема, з огляду на відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення;

- Проведення інституційних та галузевих реформ у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій, зокрема шляхом розробки політик та програм державної підтримки, спрямованих на малі та середні фермерські господарства, та впровадження галузевих реформ, спрямованих на стале управління земельними ресурсами, ресурсами рибного та лісового господарств.

Окрім вирішення проблем, характерних для малих фермерських господарств та сільських малих і середніх підприємств, програма також сприятиме підвищенню обізнаності про допомогу ЄС у сільській місцевості, яка сприймалася як занадто орієнтованою на Київ, а також сприятиме просуванню перших географічних зазначень для українських продовольчих товарів (наприклад, сир бриндзя з Карпатських гір).

3. Проектне фінансування в сфері АПК.

Розрізняють три основні форми проектного фінансування:

1. Фінансування з повним регресом на позичальника, тобто наявність певних гарантів або вимога певної форми обмежень відповідальності кредиторів проекту. Ризики проекту несе в основному позичальник, при цьому процент за позикою відносно невисокий і дозволяє швидко отримати фінансові кошти для реалізації проекту. Фінансування з повним регресом на позичальника використовується для малоприбуткових та некомерційних проектів.

2. Фінансування без права регресу на позичальника, тобто кредитор при цьому не має ніяких гарантій від позичальника і приймає на себе усі ризики, пов'язані з реалізацією проекту. Вартість такої форми фінансування достатньо висока для позичальника, оскільки кредитор прагне отримати компенсацію за високий ступінь ризику. За таких умов фінансуються проекти, які мають високу прибутковість і дають в результаті реалізації конкурентоздатну продукцію. Проекти для такої форми фінансування повинні використовувати прогресивні технології виробництва продукції, мати добре розвинені ринки продукції, передбачати надійні домовленості з постачальниками матеріально-технічних ресурсів для реалізації проекту.

3. Фінансування з обмеженим правом регресу. Така форма фінансування проектів передбачає розподіл усіх ризиків проекту між його учасниками – так, щоб кожний з них прийняв на себе ризики, які залежать від них. У цьому випадку усі учасники приймають на себе конкретні комерційні зобов'язання, що дає помірну ціну фінансування. Усі учасники проекту зацікавлені в ефективній реалізації останнього, оскільки їх прибуток залежить від їх діяльності.

Ролі учасників проектного фінансування в умовах глобалізації розподіляються наступним чином (Рис. 1):

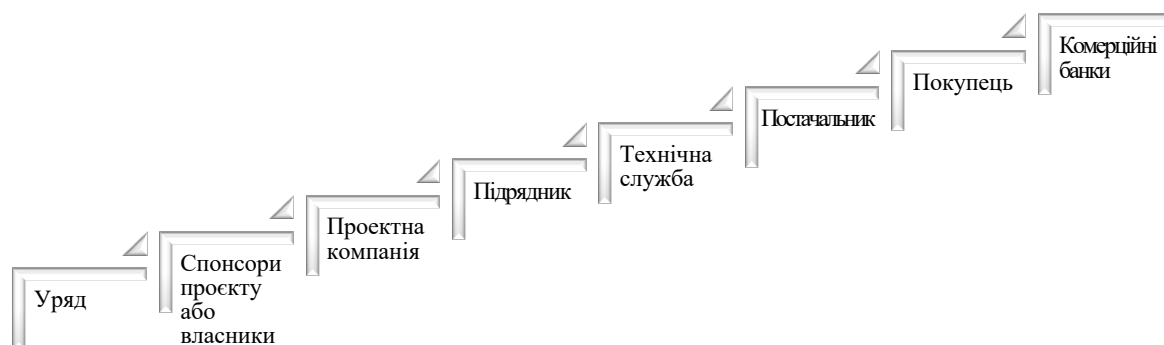

Рис. 1. Учасники проєктного фінансування в умовах глобалізації

Джерело: сформовано авторами на основі [10]

Уряд. Незважаючи на те, що місцеві органи влади опосередковано беруть участь у проєкті, їх роль часом дуже впливова. Вплив місцевих органів влади може включати: схвалення проєкту, контроль державної компанії, яка спонсорує проєкт, відповідальність за ліцензії на використання навколишнього середовища, податкові канікули, гарантії постачання, промислове регулювання або політику, забезпечення функціонуючої концесії.

Спонсори проєкту або власники. Спонсори в основному є власниками проєкту з правом фінансування проєкту. Саме спонсори пов'язані з новою якістю інвестиційної активності в розвинених країнах. Зростання інвестиційних потоків і їх зосередження в межах постіндустріального світу на сьогодні помітні, як ніколи раніше

Проектна компанія. Проектні компанії мають право обмеженого призначення та створюються одноосібно з метою існування проєкту. Контрольовані спонсорами проєкту, останні є центром проєктної думки та укладання угод з технічними службами, підрядниками, постачальниками та покупцями. Зазвичай єдине джерело доходу для проєктної компанії – це

тариф або продуктивні витрати проєкту. Сума тарифу або витрат в основному широко деталізується у вихідній угоді. Таким чином, угода є єдиним засобом проєктної компанії обслуговування свого боргу. Часто проєктна компанія є засобом фінансування спонсорів самого проєкту, тобто вона позичальник для проєкту. Створення проєктної компанії та її роль як позичальника являє собою характеристику обмеженого права регресу проєктного фінансування, однак це не є правилом, а однією з можливостей спонсорів проєкту незалежно залучати капітал, заснований на їх власному балансі або правах на проєкт.

Підрядник. Підрядник є відповідальним за конструювання проєкту з точки зору технічних характеристик, окреслених у контракті з проєктною компанією. Ці основні (генеральні) підрядники укладають субконтракти з місцевими підприємствами для деталізації конструювання. Підрядники також мають власне фінансування в проєкті.

Технічна служба. Технічні служби відповідальні за підтримання якості проєктних активів і функціонуванні електростанцій, трубопроводів та інше з максимальною ефективністю. Залежно від технологічної складності технічна служба може бути багатонаціональною, місцевою або спільною компанією.

Постачальник забезпечує важливі надходження за проєктом: для електростанції, наприклад, постачальник був би постачальником палива, але постачальнику не обов'язково поставляти матеріальні товари. У випадку з шахтою постачальником могли би бути органи влади, що надали б дозвіл на видобуток. Для платної (автомобільної) дороги або нафтопроводу важливими поставками є дозвіл на будівництво, що надаються місцевими або центральними органами влади.

Покупець. Покупець є стороною, яка готова купувати вихідну продукцію проєкту, незважаючи на те, чи буде ця вихідна продукція товаром (електроенергія, добуті корисні копалини та ін.) або послугою (передача

електроенергії або розподіл нафтопроводу). Метою для проєктної компанії є залучення покупців, які готові підписати довготривалі контракти.

Комерційні банки. Комерційні банки представляють на ринку початкове джерело капіталу для проєктного фінансування. Для узгодження великих позик, банки часто формують синдикати для часткового розпродажу власної долі проценту в кредиті. Створення синдикату важливе не тільки для залучення більшого обсягу капіталу, необхідного для фінансування проєкту, але й для політичного страхування *de facto*.

Отже, проєктне фінансування в умовах глобалізації – це перспективний інструмент для рішення інвестиційних завдань, що дає змогу вітчизняним українським підприємствам використати прогресивний закордонний досвід з урахуванням особливостей українського ринку, досягнути найефективніший варіант рішення фінансування своєї господарської діяльності та допоможе вийти на новий рівень конкурентоспроможності.

4. Можливості фінансування проєктів від ФАО

Як зазначає саме ФАО, вони здійснюють допомогу в 3-х напрямках (Рис.2).

Допомога сільським домогосподарствам • насіння овочів та насіннева картопля • насіння озимої пшениці • грошова допомога
Допомога малим та середнім агровиробникам • рукави для зберігання зерна та допоміжна техніка • насіння озимої пшениці
Підтримка уряду • закупівля обладнання для лабораторії у Ізмаїлі • закупівля ПЛР-обладнання для 6 лабораторій Держпродспоживслужби • релокація банку генетичних ресурсів

Рис. 2. Допомога ФАО в Україні

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

Прикладом допомоги з боку ФАО у вигляді насіння є програма, яка провадилась в Україні до липня 2023 р. ФАО за фінансової підтримки Японії та Норвегії реалізувала програму, яка була спрямована на підтримку малих фермерів під час осінньої посівної у 2023 р. Для участі в цій програмі цільова аудиторія мала подати заявку через відповідний Державний аграрний реєстр до 20 липня 2023 р.

Реалізація даної програми передбачена на ті регіони, які найбільш постраждали внаслідок воєнних дій на території України. Відповідно цими областями є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області. За цією програмою кожен фермер, якого буде відібрано, отримає 2 тонни насіння озимих культур, якими можна засіяти 10 га землі. Обирається одна з двох культур: пшениця або ячмінь.

Умовами цієї програми є те, що участь можуть брати лише фізичні особи-підприємці або фізичні особи, які реалізують свою діяльність в цих 9 областях та мають у своєму володінні або орендують сільгосп угіддя від 5 до 100 га.

Дана програма створює важливе підґрунтя для наших сільськогосподарських учасників ринку, які є фізичними особами та надає можливості для вирішення проблеми нестачі зерна в областях, які значно постраждали внаслідок війни. Активні воєнні дії або постійні ворожі обстріли уповільнюють розвиток агропродовольчого сектору цих областей, що матиме значні негативні наслідки як для забезпечення власних потреб у зерні, так й збалансоване за секторами функціонування економіки. Саме тому дані програми з боку ФАО набирають особливої актуальності в цей час.

Оці та інші дії з боку ФАО відображають, що вони дійсно реалізують заходи для покращення ситуації в частині забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Їхні дії стають важливою основою для сільського населення в частині вирощування сільськогосподарських культур. З веденням військових дій в нашій державі виникло багато проблем, але відносно сільського господарства можемо виокремити наступні:

- окупація населених пунктів. Це призвело до того, що продукція АПК не була доставлена на ринок України або навіть не могла бути зібрана фермерами через те, що вони були вимушені покинути свої землі. Певні території були деокуповані, але в цьому випадку врожай був попередньо знищений або вкрадений. Тобто люди не могли забезпечити, в великій мірі, навіть свої власні потреби, не кажучи вже про необхідність продажу продукції для забезпечення себе грошима;

- внутрішньопереміщені особи. Дана верства населення є вагомою в нашому суспільстві ще починаючи з 2014 року, коли був окупований АР Крим та частини Донецької та Луганської областей. З початком

повномасштабного вторгнення їхня кількість зросла значно. Станом на 01.09.2023 р. в Україні зареєстровано 4 млн 965 тис. ВПО. Їхня реальна кількість оцінюється майже в 7 млн осіб. Міграційні процеси в країні або навіть міграція закордон має негативні соціально-економічні наслідки: перший час після переміщення вони є вилученими з ринку праці, більш вразливі в економічному плані, так як вимушені витратити свої збереження, які можуть закінчуватись та не поповнюватись;

- знаходження сіл та міст на межі зіткнення. Дана проблема виникає внаслідок того, що на територіях, які наближені до лінії зіткнення, вирощування сільськогосподарських культур є майже неможливим через бойові дії або через замінування територій (ця проблема також є притаманною деокупованим територіям). Це не може не впливати на виробничі потужності фермерів або на забезпечення населення самих себе необхідними продуктами;

- перешкоджання в збуті продукції. Це є однією з найбільших проблем для світової спільноти, так як Україна не може забезпечувати інші країни зерном та іншими сільськогосподарськими культурами.

Наслідки цих проблем можна визначити в двох площинах: наслідки для всього світу та наслідки для України (як держави в цілому, так й його населення безпосередньо).

Для держави це створює проблему в забезпеченні своїх потреб в продовольстві. Більш масштабні та важливі для нас, вважаються, наслідки саме для України.

Таким чином, ми бачимо, що заходи ФАО в Україні є доцільними з врахуванням тих потреб та загроз, які виникли перед нашими громадянами. На особливу увагу заслуговує те, що багато реальних заходів спрямовується для допомоги сільському населенню, яке є більш вразливим за тих умов, які склались в країні. Допомога в цьому випадку створює підґрунтя для

самостійного вирішення потреб в забезпеченні себе продуктами харчування.

Також ФАО презентувало на початку 2023 р. проект “Комплексне, конкурентоспроможне та економічно раціональне створення ланцюжків вартості у сільському, рибному та лісовому господарствах”, яка діятиме до 31 січня 2025 р. Цей проект включає програму грантової підтримки, програму реагування на надзвичайні ситуації, а також напрям збереження та переміщення банку генетичних рослин. Донором цього проекту виступає Європейський Союз, а бюджет дорівнює 14,3 млн євро. Саме на гранти планується – 4,3 млн євро.

Дана грантова програма спрямована на підтримку агротоваровиробників у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та окремих районів Чернівецької областей.

Унаочнимо на Рис. 3 сектори підтримки за областями, розмір грантів та критерії інвестування.

Як бачимо, грантова підтримка за областями різниться по секторах, це може знайти своє пояснення в певних кліматичних, історичних, інших чинниках. Важливим є те, що ця програма спрямована на стимулювання створення доданої вартості, яка є необхідною для економічного зростання.

Сектори підтримки	Львівська область: ягоди, овочі, аквакультура
	Закарпатська область: гуцульська овеча бриндзя, гуцульська коров'яча бриндзя, закарпатський мед та закарпатське вино
	Івано-Франківська та окремі райони Чернівецької області: гуцульська овеча бриндзя, гуцульська коров'яча бриндзя
Розмір грантів	10000 дол США для особистих селянських господарств та фізичних осіб
	25000 дол США для малих та мікро виробників аграрної продукції різних організаційно-правових форм, кооперативів та асоціації виробників продукції з ГЗ
Критерії інвестування	Фінансування надається лише на майбутні, додаткові інвестиції (а не минулі чи частково завершені інвестиції).
	Запитувана фінансова підтримка не перевищує встановлених граничних розмірів підтримки.
	Термін реалізації запропонованої інвестиції не перевищує один рік з дати підписання грантової угоди і максимум 3 місяці до закриття проекту.

Рис. 3. Основні умови грантової програми ФАО для агровиробників України

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

Пріоритети даної грантової програми стосуються наступних тем:

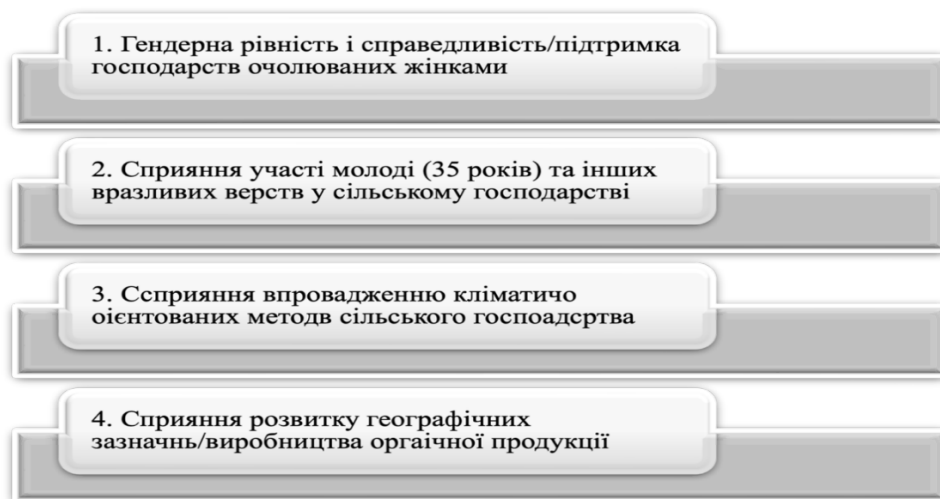

Рис. 4. Пріоритетні теми для грантової програми ФАО для агровиробників України

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

З цих напрямів стає зрозумілим, що політика ФАО є інклюзивною з точки зору включення вразливих верств населення в сільськогосподарську діяльність, що відображається у першому та другому пріоритетах даної грантової програми. Це є важливим для збалансованого функціонування економіки країни та якомога швидкого її відновлення в умовах війни та поствоєнний час.

Можемо констатувати, що ФАО відіграє важливу роль в агропромисловому комплексі України в сучасних умовах воєнного стану та це має позитивні наслідки для відновлення нашої економіки та забезпечення продовольчої безпеки в країні.

5. Державна інвестиційна підтримка підприємств сільського господарства

На початку 2022 року Україна увійшла в нову, наймасштабнішу кризу цивілізаційного, соціального та економічного характеру, яка виникла внаслідок неспровокованої агресії з боку Російської Федерації. Викликом для української держави стала повномасштабна війна проти України, що

призвело до необхідності перегляду не лише історичного минулого, політичних поглядів, економічної політики довоєнного періоду, а й загалом економічного та соціального устрою країни. країни та стратегічні пріоритети економічного розвитку.

Київська школа економіки в своєму аналітичному дослідженні зазначає, що станом на 25 травня 2022 року обсяг прямих збитків економіці України від військових дій інфраструктурі та житловим і нежитловим будівлям перевищив \$105,5 млрд або понад 3,1 трлн грн, що еквівалентно 56,4% ВВП станом на 2021 р. Крім того, враховуючи знищені транспортні засоби, дороги, заводи, торгові точки та втрати бізнесу, загальні втрати економіки України від війни оцінюється в 564-600 мільярдів доларів або 320% ВВП у 2021 р. Це свідчить про те, що Україна зазнала таких втрат за три місяці війни, які втричі перевищують ВВП 2021 року. Така ситуація свідчить про необхідність формування стратегії економічного розвитку України на макро-, мезо- та мікрорівнях, яка базуватиметься на результатах війни та враховуватиме відповідні, так звані пакети фінансової допомоги від країн-партнерів.

Важливим для поствоєнного відновлення України стануть фінансові механізми, які дозволять державі у вигляді інвестиційних (кредитних чи грантових) коштів стимулювати розвиток підприємств малого та середнього бізнесу (МСБ).

Група науковців, а саме Охріменко О., Чинчик А., Дергач А., Баннікова К. та Нестеренко О. в своєму дослідженні стратегій економічного розвитку для України²⁷ зазначають, що відносно механізмів фінансування заходів щодо реалізації економічної стратегії України, то в першу чергу слід використовувати механізми фіскальної та монетарної політики. В такому випадку у фіскальній площині видатки державного бюджету на розвиток економіки мають базуватися виключно на програмно-цільовому методі фінансування, тобто необхідно розробити державні цільові програми

розвитку пріоритетних галузей економіки (наприклад, переробної промисловості, сільське господарство) та інфраструктура (“Велике будівництво” тощо). Це здається логічним з точки зору того, що промисловість та сільське господарство постраждало внаслідок військових дій та підтримка виробників є важливою для стабільного функціонування та відновлення економіки України. Зазначені науковці пропонують використання кейнсіанського підходу для фінансування цих програм в цьому випадку. В цілому, вони пропонують такі механізми: збільшення дефіциту державного бюджету (тобто збільшення видатків на фінансування програм підтримки підприємців) або залучення державного боргу виключно для фінансування державних цільових програм²⁷. Варто відмітити, що кейнсіанський метод допоміг США вийти з Великої депресії в 30-х роках 20 ст., який полягав саме в максимальній залученості людей не громадських роботах (відновлення мостів, будівлі, доріг тощо) й це довело свою ефективність. В випадку України варто більше уваги приділяти саме стимулюванню розвитку бізнесу та фінансуванню відповідних програм.

Отримання допомоги на відбудову економіки та інфраструктури України від іноземних партнерів також є суттєвим механізмом фінансування, але в цьому контексті важливо забезпечити максимальну прозорість використання таких коштів та патронат іноземних урядів, організацій, підприємств над програмами. для реконструкції окремих об’єктів необхідна.

У контексті зазначених цілей, умов та фінансових механізмів макроекономічної стратегії України необхідно розробити економічні стратегії мезо- та мікрорівня. Саме на мезорівні (включає рівень регіонів та об’єднаних територіальних громад) післявоєнні економічні стратегії мають базуватися на залученні міжнародної фінансової допомоги, фінансових ресурсів фонду регіонального розвитку та механізмів самофінансування.

Основні цілі економічної стратегії на мезорівні в Україні представлені на Рис. 5.

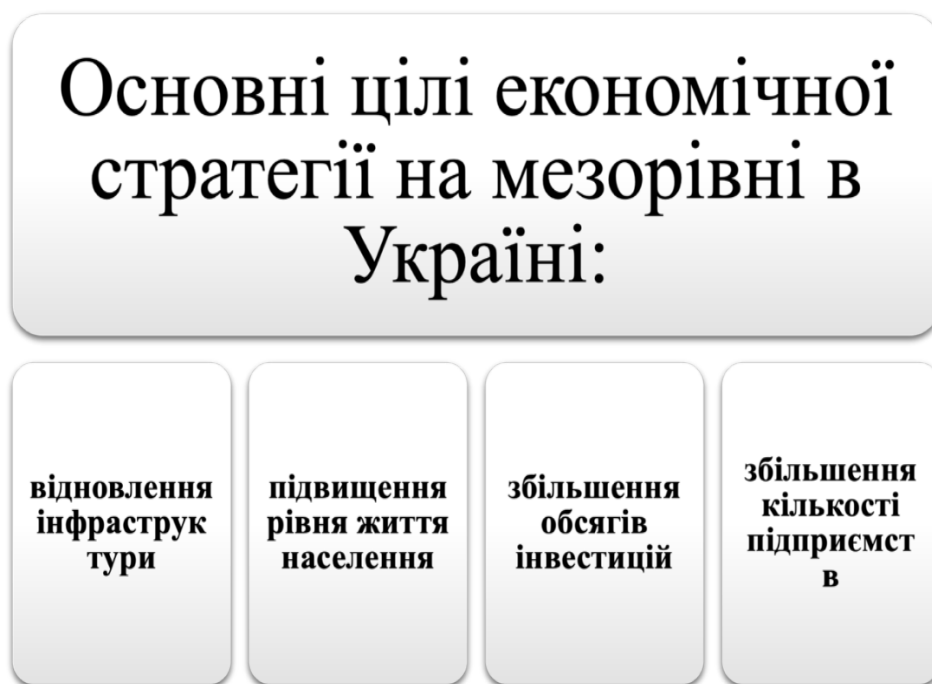

Рис. 5. Основні цілі економічної стратегії України на мезорівні

Джерело: сформовано авторами на основі [14]

Що стосується механізмів фінансування заходів щодо реалізації економічної стратегії на мезорівні, то найбільшу увагу слід приділити механізмам самофінансування, які можна поділити на групи, які представлені на Рис. 6.

Рис. 6. Механізми самофінансування для українських підприємств

Джерело: сформовано авторами на основі [14]

Дані механізми передбачають використання коштів для фінансування власної діяльності підприємствами. Механізм участі у цільових програмах та використання пільг місцевого бюджету передбачає те, що, в залежності від можливостей кожної громади для фінансування проєктів, може бути запроваджено спеціальний пільговий режим оподаткування бізнесу, який передбачатиме звільнення від сплати земельного податку для бізнесу, зареєстрованого в об'єднаній територіальній громаді. Це дає можливість підприємствам акумулювати ці кошти та витратити їх на розвиток власного бізнесу.

Краудфандинг наразі отримує свого розвитку в Україні, його сенс полягає в можливості залучення коштів всіх охочих для фінансування проєкту чи бізнесу. Світова практика свідчить, що це є достатньо розвиненим в т.ч. й для бізнесу, але за нашою думкою, в Україні люди більш схильні до участі у фінансуванні соціальних проєктів. Але все одно є

приклади й успішних практик краудфандингу для бізнесу. Для цього існують краудфандингові платформи, на яких розміщуються ідеї, для яких відбувається збір. Можемо виділити найбільш відомі: Спільнокошт/Велика ідея (<https://biggggidea.com>), Kickstarter (<https://www.kickstarter.com>), Indiegogo (<https://www.indiegogo.com>).

Щодо економічних стратегій мікроекономічного рівня в Україні, то Охріменко О., Чинчик А., Дергач А., Баннікова К. та Нестеренко О. зазначають, що станом на середину 2022 р. вони були фактично спрямовані на збереження бізнесу та його переміщення з місць бойових дій та окупації. Однак, ці тенденції навряд змінились й на цей час, а той бізнес, що вже перемістився, наразі потребує коштів для продовження своєї діяльності на новому місті. Саме тому вже фірми повинні формувати цілі щодо залучення фінансових ресурсів для модернізації та розширення бізнесу через участь у міжнародних грантових програмах, національних проектах фінансування та програмах пільгового кредитування.

Портал “Дія.Бізнес” наводить наступні види програм фінансової підтримки бізнесу, які представлені на рис.10. Даний портал зазначає, що наразі налічується понад 60 програм підтримки МСБ, в яких підприємства можуть брати участь.

Це надає можливості бізнесу вирішити потребу в фінансуванні власної діяльності. Особливої важливості це набуває для підприємств агропромислового комплексу, так як власники бізнесу, який переміщається, не завжди можуть перемістити усі свої потужності. Якщо мова йде про дрібних фермерів, то це ще більше загострює проблему.

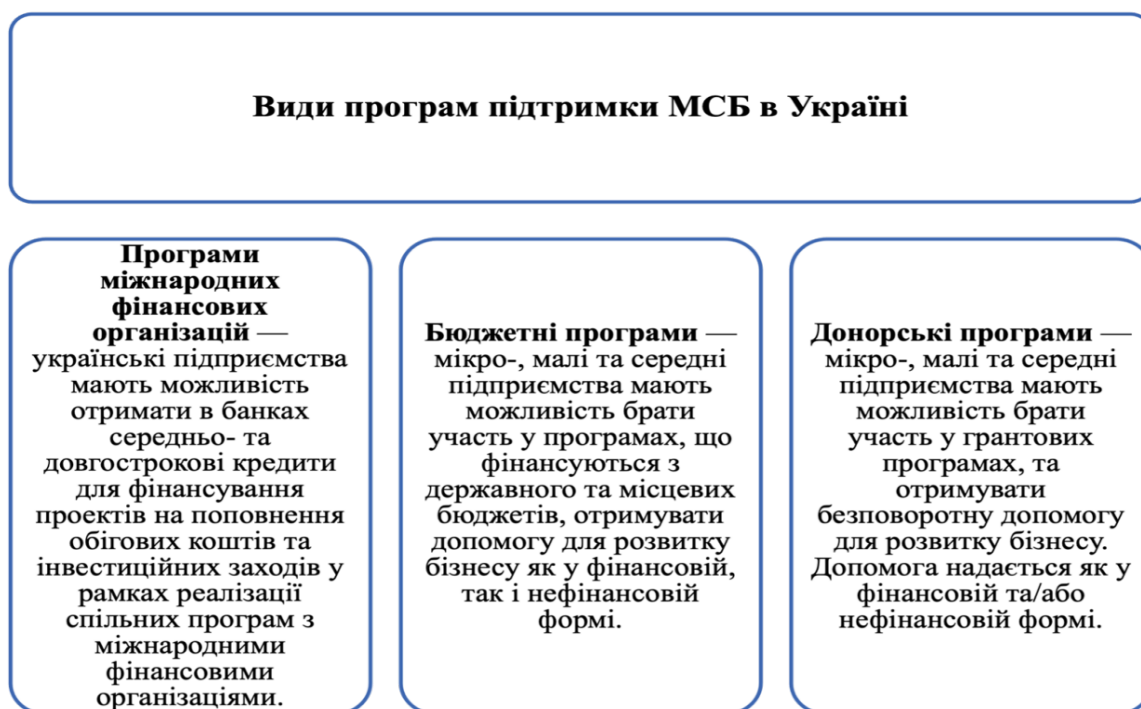

Рис. 7. Види програм підтримки МСБ в Україні

Джерело: сформовано авторами

Отже, з Рис. 7 видно, що ці програми поділені на 3 великі частини. В одному випадку це можливість отримати кредити на різні терміни для фінансування проектів з розвитку власного бізнесу як в новому місці перебування, так й для розширенні своїх можливостей в місці своєї постійної дислокації. Бюджетні програми, про одні з форм реалізації яких ми вже згадували вище, дають можливість отримувати безповоротну допомогу, або надають можливість знизити необхідні платежі в бюджет та за рахунок збережених коштів самофінансувати свою діяльність. Окрім того, допомогу можна отримати у нефінансовій формі. Даний вид допомоги може бути представлений в наданні відповідних матеріалів для ведення бізнесу: як-то надання насіння чи інші форми. На кшталт допомоги, яку здійснює ФАО для допомоги сільському населенню

Останній вид програм — донорські — передбачають можливість отримання грантових коштів для ведення бізнесу на безповоротній основі. Наразі ми можемо спостерігати різні програми з боку іноземних донорів, які

спрямовуються на розвиток МСБ. Гранти різняться за розмірами сум, які надаються підприємствам, можуть залежати від розміру самого підприємства (мікропідприємства, малі та середні), географії розташування підприємств тощо. Цілком обґрунтованим здається те, що гранти можуть надаватись в якісь конкретні місцевості, що пояснюється необхідністю розвитку саме там бізнесу, відтік якого можна спостерігати через активні військові дії поблизу чи частина території могла бути окупована раніше, а наразі деокупована й підприємці повертаються до своїх домівок та потужностей.

Особливу роль для відновлення економіки України в сучасних умовах слід приділити також розвитку сільськогосподарського бізнесу, адже він зазнав значних втрат від ведення бойових дій та важко може бути переміщений в інші місцевості. Нами вже було описано основні загрози та втрати, з якими стикнулись підприємці з АПК незалежно від їхнього розміру. Розвиток та відновлення підприємств агропромислового комплексу має стратегічні цілі для нашої країни, так як це забезпечить як економічні позитивні наслідки (отримання доходу, заробітної плати), так й соціальні (вирішення проблем безробіття, вирішення проблеми продовольчої небезпеки). Надання можливостей розвитку бізнесу на нових територіях, куди переміщаються МСБ, дозволяють розвивати ті регіони, де раніше не вирощувалась та чи інша культура, були більші проблеми на ринку праці тощо.

Для розвитку теми нашого дослідження розглянемо деякі програми, які діють в Україні та дають можливість сільгосп підприємствам отримати кредит чи грант.

В Україні з 2020 року функціонує Державна програма “Доступні кредити 5-7-9%”. Дана програма має за мету розвиток МСБ, що дозволить забезпечити стабільний розвиток економіки країни. Розмір кредиту в цій

програмі залежить від масштабу діяльності, кількості людей, яких буд працевлаштовано протягом певного періоду тощо.

Станом на кінець листопада 2023 р. підприємці отримали від банків, які уповноважені за цією програмою видавати кредити, 76429 кредитів загальною сумою 253,5 млрд грн. За період дії воєнного стану в рамках цієї програми було укладено 41607 кредитних договорів загальною сумою 163,9 млрд грн.

На рис. 8 представимо цілі, на які було видано кредити відповідно їх сум, а на рис. 8 частку за цілями. Так, бачимо, що найбільше видано кредитів на антивоєнні цілі (49%) та сільськогосподарським товаровиробникам (31%), а найменше на рефінансування раніше виданих кредитів (3%). Дані цифри свідчать, що кошти спрямовуються на важливі для нашого сьогодення цілі, адже друге місце посідають сільськогосподарські товаровиробники. Варто відмітити, що 12 березня 2022 р. була прийнята відповідна постанова Кабінету Міністрів України, якою внеслись зміни до цієї програми саме щодо сільськогосподарських товаровиробників. Основною метою цих змін було забезпечення фінансування посівних робіт.

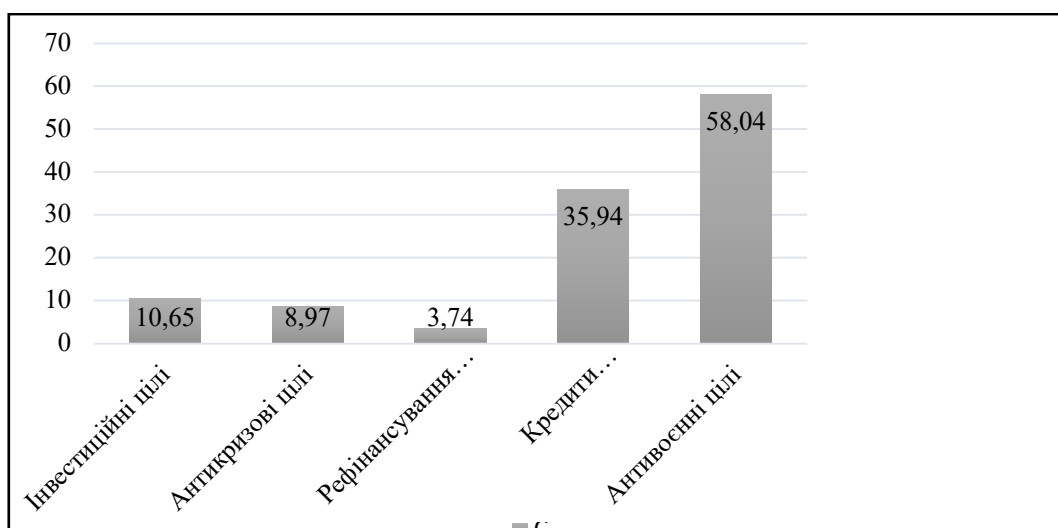

Рис. 8. Цілі, за якими видано кредити за програмою “Доступні кредити 5-7-9%”, за час воєнного стану

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

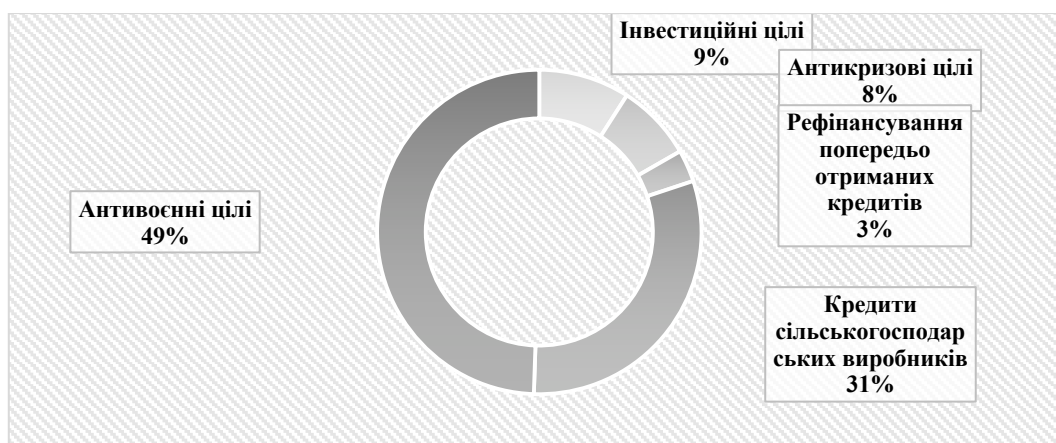

Рис. 9. Частка виданих кредитів за час воєнного стану в Україні за програмою “Доступні кредити 5-7-9%”

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

На Рис. 10 наведемо основні зміни за програмою відносно сільськогосподарських товаровиробників.

Програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше було 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом більше 50 млн євро незалежно від кількості працюючих.

Максимальна сума кредиту для всіх суб'єктів підприємництва збільшена з 50 млн грн до 60 млн грн з урахуванням групи пов'язаних компаній.

Процента ставка – 0% річних.

Ціль кредитування:

- інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки;
- кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів.

Строк кредиту - 6 місяців

Розмір кредитної гарантії – 80% від суми кредиту суб'єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва).

Рис. 10. Зміни програми “Доступні кредити 5-7-9%” відносно сільськогосподарських товаровиробників

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

Як бачимо, вносились зміни, які мають сприяти розвитку можливостей для бізнесу, який функціонує в агропромисловому комплексі. Позитивним здається те, що вони спрямовані саме на розвиток МСБ, що набуває особливої актуальності для нашої економіки.

У 2023 р., станом на кінець листопада, 12500 агрогосподарств одержали 66,1 млрд грн кредитів на розвиток. Саме за державною програмою “Доступні кредити 5-7-9%” було надано майже 38 млрд грн 9700 агропідприємствам.

Представимо на рисунках 11 та 12 обсяг кредитів за різними програмами, які отримали аграрії за областями за всіма програмами та за програмою “Доступні кредити 5-7-9%”.

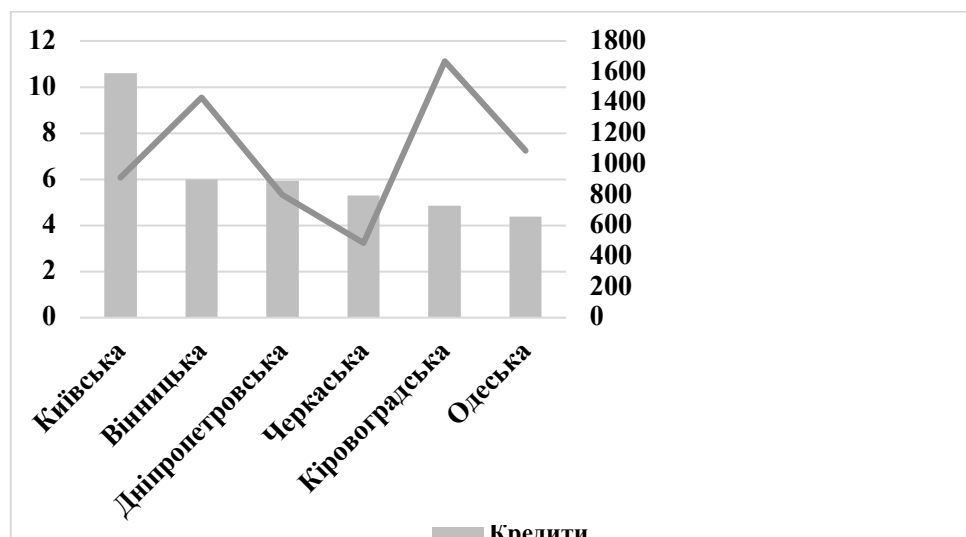

Рис. 11. Обсяг кредитів аграрних підприємств за областями за всіма програмами

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

Як бачимо, найбільше отримано кредитів в грошовому еквіваленті агропідприємствами Київської області, хоча кількість самих підприємств, які отримали кредити, найбільша в Кіровоградській області. Варто відмітити, що на Рис. 11 та 12 представлені області з найбільшими показниками. Значно менше за Київську область отримали Вінницька, Дніпропетровська та інші області, які зображені на Рис. 11.

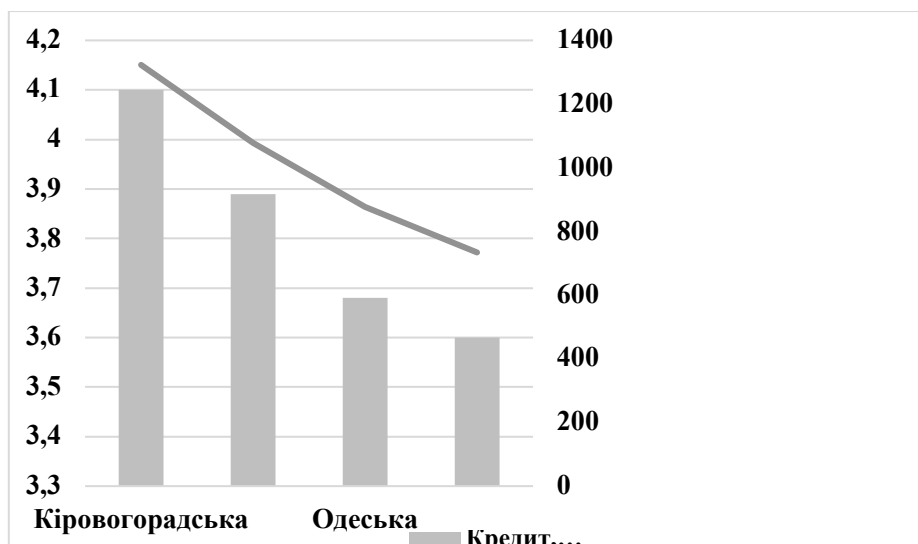

Рис. 12. Обсяг кредитів аграрних підприємств за областями за програмою “Доступні кредити 5-7-9%”

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

Рис. 12 відображає обсяг кредитів, які було отримано найбільше в грошовому еквіваленті, аграріями саме за програмою “Доступні кредити 5-7-9%”. Тут відображені ті самі області, які входять й ті, що зазначені на попередньому рисунку, але вони мають інший результат. Так, найбільше отримало агропідприємства Кіровоградської області (4,1 млрд грн), хоча на попередньому рисунку вони не займають першу сходинку (4,85 млрд грн). Як бачимо, кредити отримані підприємствами сільського господарства за цією програмою складають майже 85% всіх отриманих кредитів. А Київська область, навпаки, відрізняється тим, що показник кредитів за цією програмою складає майже 34% від усіх отриманих агровиробниками.

В цілому, варто відмітити, що участь в цій програмі дає можливість нашим сільськогосподарським товаровиробникам розвивати свій бізнес як на новому місті (у разі передислокації), так й на території свого звичного розташування.

Також в Україні з 1 липня 2022 р. діє система грантів для розвитку підприємництва, яка отримала підтримку уряду та спрямована на стимулювання підприємницької діяльності та створення нових робочих

місць. Це є важливим за будь-яких умов функціонування економіки держави, але в умовах воєнного часу набуває ще більшої актуальності. Грантові програми, які включає дана система представлено на Рис. 13.

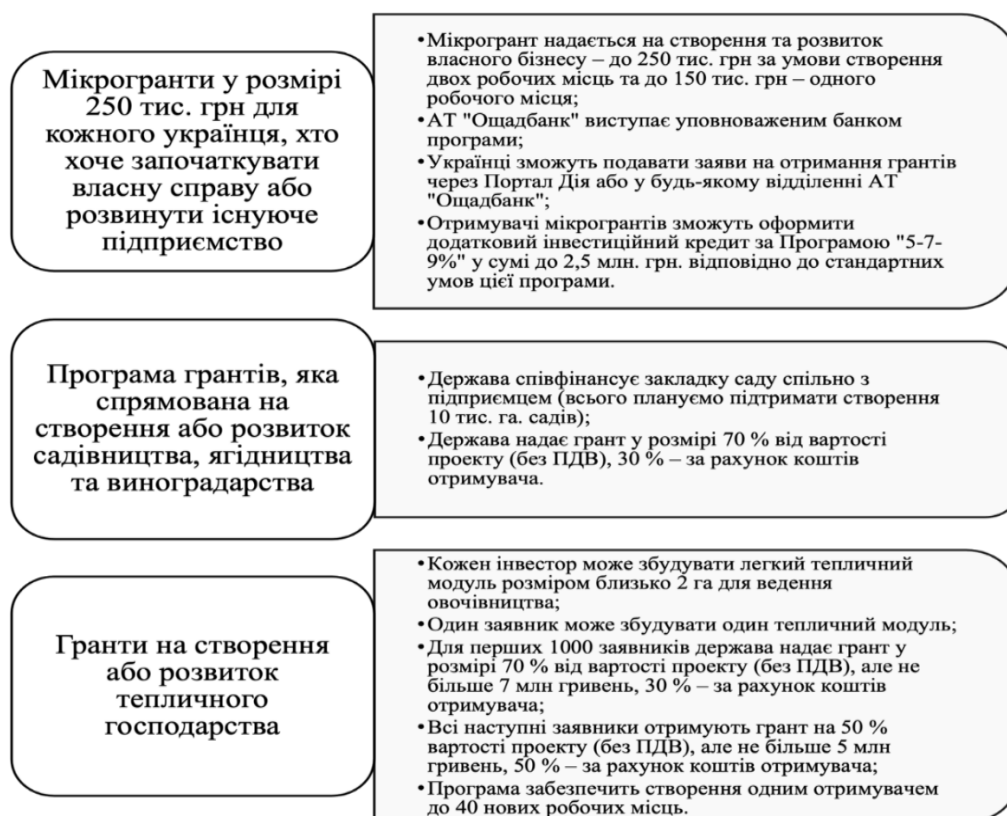

Рис. 13. Урядова система грантів для розвитку підприємництва в Україні

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

Ці програми є важливими для розвитку саме малого та середнього бізнесу та спрямовані на створення максимальних умов для сталого підприємництва в Україні. Вагомою вимогою цих програм є створення робочих місць, що вирішує проблеми ринку праці в Україні та підвищення добробуту населення.

Взагалі, в Україні зараз вже діє Урядовий проект “єРобота”, який включає 6 грантових програм для започаткування бізнесу, розвитку

підприємництва та навчання. Цей проект включає вищезгадані гранти, а також додатково грати для розвитку переробного підприємства, грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері ІТ та отримання коштів на навчання ІТ-спеціальностям.

В рамках грантової підтримки малого та середнього бізнесу проекту “єРобота” в 2023 році (станом на 21.11.2023 р.) державну допомогу отримали 126 господарств на загальну суму 524,2 млн грн на розвиток садів та теплиць. Унаочнимо на рис. 13 виплати за цією програмою на сади та теплиці протягом 2023 р. та з початку дії програми.

За умовами гранту розмір внеску за програмою не більше 70% вартості всього проекту й не більше 10 млн грн. Решту – 30% - заявник має дофінансувати власним коштом або кредитними коштами. Обов’язковою умовою гранту є працевлаштування працівників. Для садів, за умовами гранту, це є 5-10 постійних працівників та 125-145 сезонних (в залежності від самих насаджень). Для теплиць це створення не менше 4 постійних робочих місць та 10 сезонних на 1 га. Причому термін працевлаштування сезонних працівників має становити не менше 8 місяців протягом календарного року (це є важливим зауваженням, так зазвичай сприймається, що сезонні працівники мають бути винайняти на 6 місяців. Термін у 8 місяців означає, що вони довше будуть працевлаштовані та отримуватимуть заробітну плату).

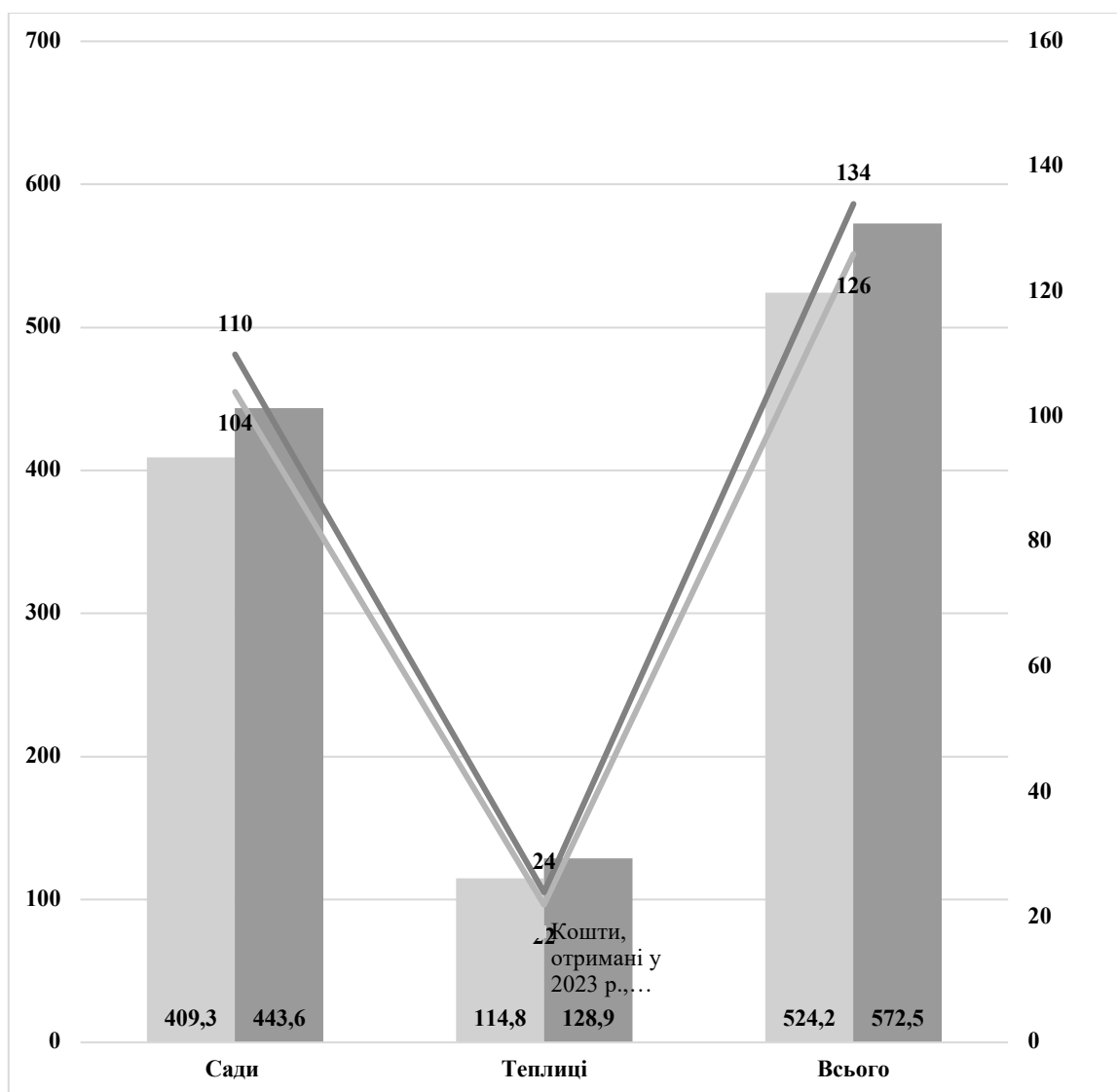

Рис. 14. Гранти на розвиток садів та теплиць протягом 2022-2023 р.р.

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Як бачимо з Рис. 14, то найбільше грантів було отримано на розвиток садівництва як в грошовому еквіваленті, так й кількість підприємств перевищує в значній мірі тих, хто отримав на теплиці. Це може бути пов'язано не з пріоритетністю саме садівництва, а з запитом від суспільства та тим, що заявок на отримання гранту на теплиці подавалось менше.

Функціонування даної програми створює реальні підвалини для розвитку МСБ, що покращує ситуацію на ринку країни, забезпечує населення продукцією сільського господарства, створює нові робочі місця,

а й, відповідно, покращує умови та якість життя населення. Тому політика держави по стимулюванню підприємництва в т.ч. й в АПК здається абсолютно логічною, нагальною та важливою для відновлення економіки України в умовах війни.

Наразі в Міністерстві аграрної політики підготували певні зміни до порядку надання грантів на розвиток садівництва, які планується вводити в дію з січня 2024 р. Відповідно до цих змін, розширюються умови надання цих грантів, а саме вони доповнюються наступними (Рис. 15):

Розширюється пункт 4 Порядку надання грантів на розвиток садівництва:	- гранти надаються для висадки та облаштування насаджень на земельній ділянці або на суміжних земельних ділянках, загальна площа якої/яких становить від 1 до 25 гектарів; - допускається розташування між земельними ділянками господарських шляхів, прогонів, полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень, рубежів (річок, струмків, каналів, лісосмуг, рослинних смуг, дерев, стежок, рівчаків, ярів, заболочених земель).
--	---

Рис. 15. Доповнення в умовах надання грантів

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Даними змінами розширюються можливості для наших підприємців в розвитку сільськогосподарського бізнесу в частині використання більшого масштабу земель для облаштування насаджень, а також більшого видів земель, де можуть бути висаджені насадження.

Таким чином, бачимо, що держава приділяє достатньо уваги стимулюванню підприємництва, в т.ч й в аграрній сфері. Реалізація цих грантових програм в значній мірі допомагає вирішити важливі соціально-економічні проблеми, які були в Україні до початку повномасштабного вторгнення й після нього загострились ще більше. Міграційні процеси як в

середині країни, так й за кордон спричинили великі зміни на ринку праці країни, що автоматично передбачає зниження якості та рівня життя населення. Додатково до цього люди, які перемістились всередині країни, можуть мати ті компетенції, які не вимагаються на ринку праці в місці нового перебування. Плюс воєнні дії значно вплинули на результативність ринку сільськогосподарської продукції, що вимагає швидкої відповіді на ті виклики, які постають перед підприємцями, дрібними фермерами, сільським населенням. Саме гранти від держави або участь в інших грантових програмах (як-то гранти від ФАО, які розглядаються в іншій частині даного дослідження) дають реальні можливості для реалізації свого потенціалу в новому місті, розширення своїх потужностей, що вже існують або відкриття абсолютно нового бізнесу, який маємо намір започаткувати.

Але важливим в нашій державі є не тільки надання грантів чи кредитів для розвитку бізнесу, але й контроль цих інвестиційних потоків. В дослідженнях наших науковців, а саме в роботі Дергач А.В., які вивчають дану тематику було зауважено, що в сьогоденнішніх реаліях розвинені країни в якості ефективного інструменту реалізації державного управління інвестиційними процесами, програмами та проектами використовують моніторинг. Так, на засадах моніторингу, що здійснюється рядом міжнародних організацій, та оприлюднюється у спеціалізованих періодичних виданнях, таких як, World Bank, Institutional Investor, Euromoney, Business Environment Risk Index (BERI), Moody's Investor Service, "The Economist", "Fortune", "Euromoney", в світі вже сформовано потужну аналітичну базу рейтингу інвестиційної привабливості економік різних країн, галузей, підприємств тощо, де в якості одного з оціночних показників виступає ступінь ефективності державного управління.

Основна мета методичного забезпечення державного управління інвестиційними проектами полягає у створенні та поновленні, на постійній основі, інформаційної бази на засадах моніторингу, яка в свою чергу

забезпечить у подальшому акумуляцію та її збереження, що дозволяє швидко корегувати дії у напрямі формування бажаної для інвестора, інвестиційної привабливості, як на регіональному, так і на державному рівнях.

Управління інвестиційними проєктами на державному (регіональному) рівні повинно здійснюватися за заздалегідь розробленою Програмою моніторингу реалізації інвестиційних проєктів, яка складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, кожен з яких спрямований на формування дієвої системи систематичного, неперервного, довгострокового, спостереження за зміною показників та включає наступні розділи (Рис. 16):

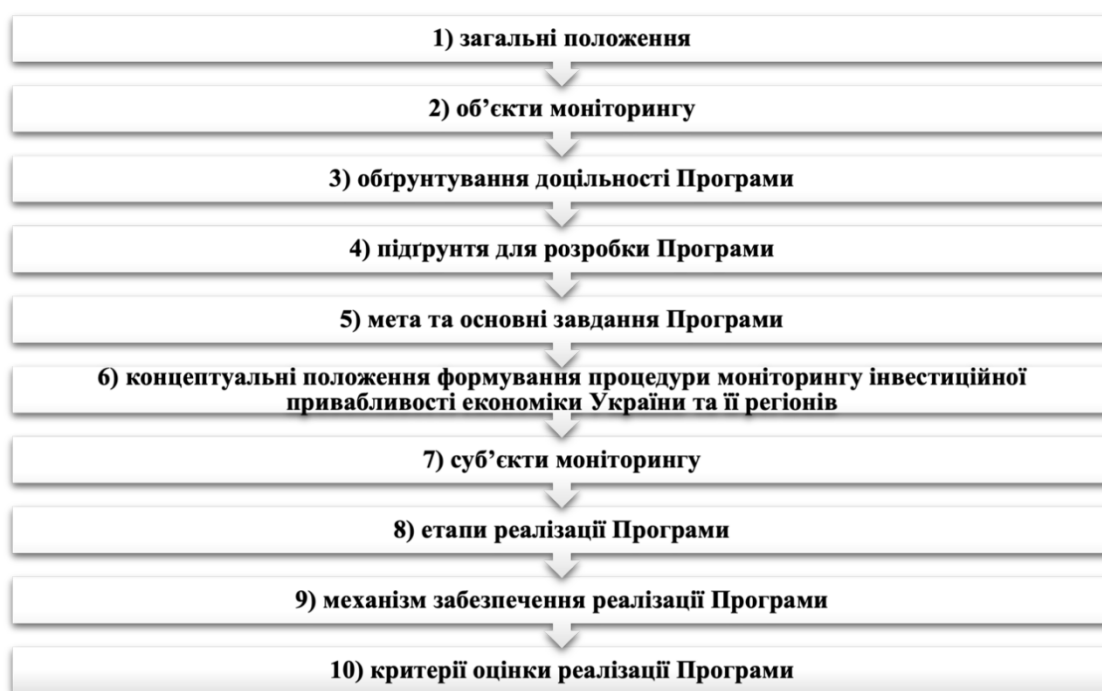

Рис. 16. Основні розділи Програми моніторингу реалізації інвестиційних проєктів

Джерело: [11]

Кожен із зазначених етапів має забезпечувати виконання однієї комплексної мети Програми.

Розробка Програми моніторингу інвестиційних проєктів на засадах поєднання інформаційної, аналітичної та комунікаційної складових, які

спрямовані на визначення еталонних показників, ризиків, методів оцінки, що дозволяє сформулювати комплексну систему спостережень за змінами.

Дана програма моніторингу дозволить більш ефективно управляти програмою як грантової підтримки підприємців, так й при кредитному інвестуванню. В обох випадках, незалежно від того чи потрібно повертати кошти, чи ні, важливим є контроль їхнього використання, а також відслідковування наслідків застосування цих інвестиційних програм, щоб прийняти рішення про подальші можливі зміни в їхньому механізмі, умовах надання, критеріях відбору або впровадженні нових, більш актуальних та нагальних програм.

З боку держави може бути зроблено багато дій в частині стимулювання підприємницької діяльності, зокрема в аграрній сфері. Важливим при цьому стає врахування потреб всіх верств населення, збалансований розвиток цього сектору та його інклюзивність, що дозволить одночасно вирішити як економічні проблеми, так й соціальні. Хоча аналіз наслідків змін в функціонуванні АПК в Україні в результаті повномасштабного вторгнення відобразив, що виокремити суто економічні проблеми не є можливим, всі вони є в своїй основі соціально-економічними та сільгосппродукції несе не тільки зменшення грошових надходжень, але й зниження якості життя населення.

Саме тому нами вважаються необхідними та обґрунтованими інвестиційні програми, які проводяться Урядом України й дозволяють вирішити нагальні питання в агропромисловому комплексі нашої держави.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 20 млн гривень грантів виплачено ще 7 агропідприємствам на розвиток садів і теплиць. URL : <https://minagro.gov.ua/news/20-mln-griven-grantiv-viplacheno-shche-7-agropidpriyemstvam-na-rozvitok-sadiv-i-teplic>
2. 38 млрд гривень отримали цього року сільгосппідприємства за програмою “Доступні кредити 5-7-9”. URL : <https://minagro.gov.ua/news/38-mlrd-griven-otrimali-cogo-roku-silgosppidpriyemstva-za-programoyu-dostupni-krediti-5-7-9>
3. Гранти для бізнесу. Найбільші програми підтримки бізнесу в Україні. URL: <https://18000.com.ua/blogs/granti-dlya-biznesu-najbilshi-programi-pidtrimki-biznesu-v-ukraini/>
4. Гранти для садівництва, ягідництва та виноградарства. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorenniya-biznesu/granti-dlya-sadivnictva-yagidnictva-ta-vinogradarstva>
5. Гранти для тепличного господарства. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorenniya-biznesu/granti-dlya-teplichnogo-gospodarstva>
6. Грантова підтримка для мікро- та малих виробників аграрної продукції. URL : <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/state%20support/antonyuk-h-1002-1.pdf>
7. Зміни до програми “Доступні кредити 5-7-9%”: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriemnitstva-3374
8. Методичні вказівки для підготовки до практичних занять та виконання самостійної роботи з дисципліни «Проектне фінансування» для студентів зі спеціальності «Управління інвестиційною діяльністю та

міжнародними проектами» 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» / авт.-упор. М.М. Деліні, Т.В. Лобунець. Київ : НУБіП, 2022. 162 с.

9. Уряд запускає систему грантів для розвитку підприємництва. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d0332905-2142-41eb-b5ce-29e287df3f70&title=UriadZapuskaSistemuGrantivDliaRozvitkuPidprimnitstva>

10. Шинкарук Л.В., Биховченко В.П., Власенко Т.О., Власенко Ю.Г. Організація проєктної діяльності: навчальний посібник. Київ: НУБіП України, 2021. 341с.

11. Як отримати європейські гранти на розвиток. Офіційний сайт. URL: <https://online.novaposhta.education/blog/yak-otrimati-grant-dlya-biznesu-u-2024-roci>

12. Dergach A. (2022) Organizational support of state management of investment projects. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. Том 13, №2. DOI : [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.17-27](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.17-27)

13. Investment management: study guide for students of the specialty 073 «Management». L.V. Shynkaruk, M.M. Dielini, T.O. Vlasenko, A.V. Dergach. Kyiv: NULES, 2023. 336 p.

14. Okhrimenko, O., Chynchyk, A., Dergach, A., Bannikova, K., & Nesterenko, O. (2022). Strategies for economic development: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*, 11(55), 234-248. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.25>

Додаток А

Звіт щодо погоджених проектів надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства станом на 23 листопада 2023 р.

№	Підприємство	Область	Сума гранту, грн.	Площа, га
			620877573	2049,26
1	ТОВ “САД ПЕРЕЯСЛАВА”	Київська	6125000	25
2	ТОВ “ОРГАНІК ЗАХІД-ГРУП”	Львівська	6250000	25
3	ТОВ “ПАЛЬЧЕ”	Волинська	3200000	15,72
4	ФГ “ПАВЛЕНЧУКА”	Чернівецька	536000	1,34
5	ФГ “РОСИ БУКОВИНИ”	Чернівецька	5992000	14,98
6	ТОВ “РОВИ АГРО”	Київська	980000	15
7	ФГ “ДАРИ ВОЛИНИ”	Волинська	910000	8,48
8	ТОВ “МІ-АГРО”	Київська	800000	6,43
9	ФОП Гонтар Назарій Григорович	Івано-Франківська	360000	2
10	ФГ “К-АГРО”	Київська	6250000	25
11	ТОВ “ЗАКАРПАТСЬКЕ АГРОПРОМИСЛОВЕ ПІДПРИЄМСТВО”	Закарпатська	10000000	25
12	ФОП Шварцман О.В.	Черкаська	4000000	10
13	ТОВ “САДИ ПОЛІССЯ”	Рівненська	875000	5,4
14	ТОВ “ВІКТОРІЯ СЕНС”	Київська	2708000	6,77
15	ТОВ “БЕКОН”	Київська	1600000	4,7
16	ТОВ “АГРО ФРУТІКА БИШКІВ”	Львівська	8472000	21,18
17	ФГ “ПРИКАРПАТТЯ АГРО”	Івано-Франківська	1750000	7
18	СТЗОВ “ЗОРЯ”	Хмельницька	10000000	25
19	ТОВ “ТІС-АГРО	Закарпатська	9750000	25
20	ФГ “ЕКО КРАЙ” Орошан В.Г.	Полтавська	10000000	25
21	ФГ “АГРОНАЙС”	Волинська	990000	5,66

22	ФГ “БЛЮБЕРРІ ФАРМ”	Львівська	3500000	8,75
23	ПП “ЛАДА АГРО”	Івано- Франківська	1960000	7
24	ФГ “ВАУБЕРРІ”	Київська	4317600	15,42
25	ТОВ “ІНТЕП”	Дніпропетровська	4000000	17,2
26	СФГ “ПЕРЛИНА ПОДІЛЛЯ”	Вінницька	10000000	25
27	ТЗОВ “ПАЛЬЧЕ”	Волинська	2400000	6
28	ФГ “ГОЛД”	Одеська	290000	1,16
29	ТОВ “АГРАРНА КОМПАНІЯ “ЕКО- ПАРК”	Чернігівська	9936000	24,84
30	ФГ “СВК ПЛЮС”	Дніпропетровська	4855000	19,42
31	ФГ “ІВАНЧУК”	Івано- Франківська	2000000	5
32	ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВУ “ЗАЛУЗЬКЕ”	Рівненська	3850000	15,53
33	ТОВ “НАТСТРЕЙД”	Закарпатська	5462500	21,85
34	ФГ “МАРТІН 2021”	Дніпропетровська	3455000	8,64
35	ФГ “РЕНЕТ”	Закарпатська	10000000	25
36	ТОВ “МРІЯ.”	Одеська	6247500	24,99
37	ТОВ “МАДАВІЯ”	Київська	2200000	9,15
38	ТОВ “ЗАКАРПАТАГРОСАД”	Закарпатська	5337500	21,35
39	ГОВ “ОРГАНІК ЕКСПЕРТ”	Київська	2213000	13
40	ФГ “ПЕРФЕКТ”	Закарпатська	956000	2,39
41	ФГ “ЗАХАР-САД”	Львівська	5180000	18,54
42	ФГ “КАРПАТИ ЕКО- ФРУКТ”	Закарпатська	5820000	14,55
43	ТОВ “СІВЕКО”	Полтавська	3400000	8,5
44	ФГ “ЕКО БЕРРІ”	Івано- Франківська	5393250	23,97
45	ФГ “ФРУТ-САД”	Вінницька	10000000	25
46	ФГ “ТАРТАКІВСЬКИЙ МЕЛЬНИК”	Львівська	1926600	10,14
47	ТОВ “ГОЛДБЕРГ”	Київська	4747500	23,41

48	ФГ “СВІТАНОК ІФ”	Івано-Франківська	3953250	17,57
49	ПП “ДЮК І К”	Житомирська	2364000	5,91
50	ТОВ “ФУНДСАД”	Львівська	6125000	24,5
51	ТОВ “ЯРИЛО АЛЬФА ЛЕНД”	Львівська	5882500	23,53
52	ФОП Рогоза Павло Юрійович	Дніпропетровська	5715000	22,86
53	ФГ “ТАДЗ”	Тернопільська	10000000	25
54	ФГ “ТТВ”	Івано-Франківська	5422000	16
55	ФГ “ВИНОГРАДАР ІР”	Закарпатська	2340000	9,36
56	ТОВ “СВАРОГ VII”	Львівська	4374000	19,44
57	ТОВ “ПРАЙМ БЕРРІ”	Житомирська	6726600	21,09
58	ФГ “БЕСТ БЕРРІ”	Івано-Франківська	5724740	24,81
59	ТОВ “ДУНАЙСЬКИЙ АГРАРІЙ”	Одеська	1760000	4,4
60	ФГ “ГРІН”	Закарпатська	1208000	3,02
61	ФГ “ДАНИЛО І К”	Одеська	1012500	4,5
62	ТОВ “СВІТЯЗЬ 21”	Волинська	3160000	7,9
63	ПОПП “ЕЛІТА”	Київська	6250000	25
64	ФГ “АГРОЕКОТЕХНОЛОГІЇ”	Івано-Франківська	760000	1,9
65	ТОВ “СОНЯЧНЕ”	Дніпропетровська	9200000	23
66	ФОП Гринишин Роман Дмитрович	Івано-Франківська	1520000	8
67	ФГ “АЛЕКС 2019”	Закарпатська	10000000	25
68	ТОВ “ВЛАСОВ”	Волинська	3500000	17,74
69	ФОП Кочижев Дмитро Вікторович	Дніпропетровська	250000	1
70	ФГ “ОРГАНІК БЕРРІ”	Тернопільська	5560000	22,24
71	ФОП Гаврилко Юрій Вікторович	Чернігівська	8520000	21,3
72	ТОВ “АГРОЮНІТ ЗАХІД”	Тернопільська	1320000	5,28
73	ФОП Троценко Владислав Григорович	Дніпропетровська	2740000	10,96

74	ТОВ “ГОРІХОВІ САДИ”	Київська	5270000	21,08
75	ФГ “САДОЧОК+”	Вінницька	6280000	15,7
76	ТОВ “ФГ ФРУКТОВІ САДИ”	Київська	5390000	21,56
77	ТОВ “ФГ САДИ КИЇВЩИНИ”	Київська	5245000	20,98
78	ФОП Пилипів Ігор Романович	Львівська	3400000	13,6
79	ФГ “ПОЛІСЬКИЙ КОЛОС”	Волинська	5952000	14,88
80	ТОВ “ФРУТ САД”	Вінницька	2640000	6,6
81	ТОВ “ВІАН 2021”	Закарпатська	2984200	10,18
82	ТОВ “УКРАГРОСАН”	Закарпатська	5735000	22,94
83	ФГ “КОНИК”	Закарпатська	4000000	10
84	ТОВ “УКРІНВЕСТСАД”	Волинська	3750000	15
85	ФГ “РАДА”	Дніпропетровська	4500000	18
86	ТОВ “МОЛОДІЖНА АГРАРНА СПІЛКА”	Чернівецька	7344000	18,36
87	ФОП Чмих Олена Ігорівна	Вінницька	237000	1,25
88	ФГ “СТАДНИЦЯ АГРО”	Київська	4197500	16,79
89	ТОВ “Львівський сад”	Львівська	4252000	10,63
90	ФГ “СФГ” Бабичівське”	Полтавська	3500000	14
91	ФГ “Голд”	Одеська	755000	3,02
92	ФГ “САДВИНКРАФТ”	Закарпатська	236250	1,05
93	ФГ “РЕГІНА 2019”	Закарпатська	10000000	25
94	ТОВ “САДИ ДНІПРА”	Дніпропетровська	8064000	20,16
95	ФГ “АГРОЕКОТЕХНОЛОГІЇ”	Івано-Франківська	1400000	3,5
96	ТОВ “КАРПАТБЕРРІ”	Івано-Франківська	3396000	8,49
97	СОК “ДАРИ БЕРЕГІВЩИНИ”	Закарпатська	10000000	25
98	ФГ “УГОЧА БЕРРІ”	Закарпатська	2230000	6,45
99	ФГ “САДИ КАРПАТ”	Закарпатська	4700000	11,8
100	ТОВ “НІКДАРІЯ”	Житомирська	7964000	19,91
101	ТОВ ВКФ “ДЕКОР”	Хмельницька	580000	2,32
102	ТОВ “САДИ ПОЛІССЯ”	Рівненська	3992500	15,97

103	ТОВ “ІНТЕП”	Дніпропетровська	3120000	7,8
104	ФГ “К.І.І.”	Львівська	1115000	4,46
105	ТОВ “БЕКЛЕРС ФІЛДС”	Київська	1298250	5,77
106	ТОВ “АГРОНУТ”	Закарпатська	5737500	22,95
107	ТОВ “ПЕРЛИНА НАДРОССЯ”	Вінницька	3411999	8,53
108	ТОВ “ЧИСТИЙ ПРОДУКТ”	Дніпропетровська	1665000	7,4
109	ФОП Цірик Віра Андріївна	Закарпатська	4250000	17
110	ФОП Драговоз Андрій Григорович	Кіровоградська	2020000	8,08
111	ТОВ “ХЕЙЗЕЛФІЛД”	Закарпатська	5855000	23,42
112	ТОВ “ФЕРМА ЩАСТЯ”	Волинська	1287500	5,15
113	ТОВ “АГРОГОСПОДАР”	Київська	8156000	20,39
114	ФОП Лаба Катерина Володимирівна	Хмельницька	900000	3,6
115	ТОВ “ЛАНДШАФТ ПЛЮС”	Дніпропетровська	9364000	23,41
116	ФГ “ДАР ЗЕМЛІ”	Хмельницька	1176000	2,94
117	ТОВ “ТРИАДА-МК”	Вінницька	1725200	9,08
118	ТОВ “ДЕКОПАРК”	Дніпропетровська	9240000	23,1
119	ФОП Наконечний Д.Р.	Львівська	6250000	25
120	ФГ “РОСИ БУКОВИНИ”	Чернівецька	4000000	10
121	ТОВ “УКРЗЕМПРОДУКТ”	Чернігівська	10000000	25
122	ТЗОВ “МІРМЕКС”	Житомирська	2555000	10,22
123	ТОВ “МАЛИН ПЛАНТ”	Житомирська	4765499	21,18
124	ТОВ “АНТАРЕС-АГРО”	Житомирська	4248300	22,36
125	ФОП Боднар Вероніка Анатоліївна	Житомирська	2152450	10,45
126	ТОВ “БІБЕРРІ”	Одеська	10000000	25
127	ФГ “НАТАЛІЯ І.П”	Волинська	3500000	25
128	ТОВ “ФРУКТ КОНСАЛТИНГ”	Закарпатська	10000000	25
129	ТОВ “СУНИЧКА ЛТД”	Київська	2133600	7,62

130	СТЗОВ “КОЛОС”	Івано- Франківська	1904000	4,76
131	ФГ “РІДНИЙ САД”	Волинська	3160000	7,9
132	ФГ “РАДЧУК”	Тернопільська	10000000	25
133	ТОВ “МАКАРІВСЬКІ САДИ”	Київська	8924000	22,31
134	ФГ “СТАДНИЦЯ АГРО”	Київська	2052500	8,21
135	ТОВ “Малин Агро Інвест”	Житомирська	3524500	18,55
136	ФОП Константинов О.В.	Одеська	1200000	14,05
137	ФГ “АГРО-АГРІ”	Львівська	3192500	12,77
138	ФОП Федяк А.В.	Івано- Франківська	2434285	10,65
139	ТОВ “БАРКАС РОЯЛ”	Полтавська	975000	3,9
140	ТОВ “ФРЕШ БЕРРІ”	Миколаївська	1533000	10,95
141	ФГ “ЕКО СІМБІНО”	Івано- Франківська	6250000	25
142	ТОВ “АГРОМІКС ЗАКАРПАТТЯ”	Закарпатська	924000	2,31
143	ФОП Кочижев Дмитро Вікторович	Дніпропетровська	500000	2

Джерело: Гранти для садівництва, ягідництва та виноградарства. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorenniya-biznesu/granti-dlya-sadivnictva-yagidnictva-ta-vinogradarstva>

Додаток Б

Звіт щодо погоджених проектів будівництва модульної теплиці з метою надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства станом на 23 листопада 2023 р.

№ п/п	Підприємство	Область	Сума гранту, млн. грн.	Площа, га
			172,85	41,78
1	ТОВ “ЯГІДНИЙ ДАР”	Дніпропетровська	7,00	1,60
2	ТОВ “ГРІН ЛЕНД ЛТД”	Одеська	7,00	2,38
3	ФГ “АГРО-ЕКОПРОДУКТ”	Вінницька	7,00	1,62
4	ТОВ “ЛІБЕРА ЛЕНД”	Дніпропетровська	6,90	1,85
5	ФГ “ТАНДЕМ АГРО”	Дніпропетровська	7,00	1,60
6	ТОВ “СВОЇ ВІТАМІНИ”	Дніпропетровська	7,00	1,60
7	ТОВ “АГРО-АЛЬЯНС ЗАКАРПАТТЯ”	Закарпатська	7,00	1,62
8	ФГ “ЛАН АГРО”	Київська	7,00	1,60
9	ФГ “АГРОФІРМА ФРУТКО”	Житомирська	7,00	1,76
10	ПОЛОНСЬКЕ ФГ “КОЛОС”	Хмельницька	7,00	1,60
11	ТОВ “ПОДІЛЛЯ ОВОЧІ”	Тернопільська	7,00	1,61
12	ФОП “ЄВДОКИМЕНКО”	Київська	2,00	0,40
13	ФГ “ЕКО-КРАЙ”	Полтавська	7,00	1,62
14	ТОВ “СВІТЯЗЬ 21”	Волинська	3,50	0,80
15	ФОП ГУДИМА	Вінницька	7,00	1,60
16	ТОВ “ЄЛЛО.”	Хмельницька	7,00	1,60
17	СТОВ ІМ. ЧКАЛОВА	Черкаська	2,00	0,49
18	ТОВ “ГОЛДБЕРГ”	Київська	2,00	0,40
19	ТОВ “ЛАНБЕРРІ”	Київська	7,00	2,37
20	ТОВ “ЗЕЛЕНА ГАЛАКТИКА”	Чернігівська	2,00	0,40

21	ТОВ “ПІГРЕЙН”	Дніпропетровська	6,95	1,6
22	ФОП Роман	Вінницька	3,50	0,81
23	ФГ “ВОЛИНСЬКИЙ САД”	Волинська	3,50	0,8
24	ТОВ “АДАМАНТИК”	Київська	2,00	0,4
25	ФГ “ДІАЛІНА”	Вінницька	7,00	1,60
26	ФГ “ЯГІДНА КРАЇНА”	Чернігівська	2,00	0,41
27	ФГ “БЕСТ БЕРРІ”	Івано-Франківська	7,00	2,00
28	ТОВ “САН РОСТ АГРО”	Дніпропетровська	7,00	1,6
29	ТОВ “МОЯ ДАЧА”	Кіровоградська	3,499996	0,8
30	ФОП Константинов	Одеська	7,00	1,62
31	ТОВ “ПЕРСПЕКТИВА-2”	Тернопільська	7,00	1,62

Джерело: Гранти для тепличного господарства. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorenniya-biznesu/granti-dlya-teplichnogo-gospodarstva>